

■ **Олександр Барановський**
Oleksandr Baranovskyi

Доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, проректор з наукових досліджень та інноваційної роботи Університету банківської справи Національного банку України
Dr. habil. (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine, Vice-Rector on Scientific Researches and Innovations of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Природа економічної безпеки комерційного банку

The nature of economic security of a commercial bank

Визначено значущість і цілі гарантування безпеки банку, її складові та чинники. Наведено підходи до тлумачення сутності економічної безпеки комерційного банку, її критеріїв і показників. Виявлено напрями гарантування економічної безпеки банків та їхніх об'єднань.

The article discusses the importance and targets of banking security, its components and special features. There are given ways to interpreting of the essence of economic security of a commercial bank, its criteria and characteristics. The author shows areas of ensuring economic security of banks and their associations.

Ключові слова: економічна безпека комерційного банку, економічна безпека банківської групи, різновиди економічної безпеки банків, гарантування економічної безпеки комерційних банків.

Key words: economic security of a commercial bank, economic security of a group of banks, types of economic security of banks, ensuring of economic security of commercial banks.

Трансформація форм власності й організаційно-правових форм більшості суб'єктів господарювання української економіки істотно змінила розуміння і тлумачення поняття “безпеки”. Його зміст з площини, підпорядкованої раніше в основному державним інтересам, дедалі більше переходить у площину реальної економіки, стосуючись регіонів і підприємницьких структур – підприємств, банків, корпорацій [27, с. 62].

На рівні підприємства значною мірою проявляється залежність від суб'єктивних чинників, оскільки концепцію безпеки конкретного суб'єкта господарювання визначає його керівництво, ґрунтуючись на власному уявленні про проблему безпеки, зважаючи на наявність необхідних для її забезпечення ресурсів, а також стратегічні цілі діяльності.

При цьому складність вирішення організаційних та економічних завдань гарантування безпеки банків зумовлена комплексним характером їхньої діяльності. Однак попри появу останнім часом численної літератури з питань безпеки підприємництва, бракує системних та узагальнюючих досліджень цієї специфічної пробле-

ми в сфері банківництва, хоча потреба в них очевидна.

Основними цілями гарантування безпеки банку є:

– організації системи нормального функціонування, збереження і відтворення майна, інших об'єктів цивільних прав та інфраструктури банку, досягнення банком статутних цілей;

– забезпечення захисту економічних прав фізичних і юридичних осіб у сфері банківської діяльності;

– зміцнення банківської системи, фінансової, економічної та національної безпеки [5, с. 12].

Досягнення зазначених цілей, на думку фахівців, потребує створення банком власної системи безпеки, котра гарантує його захист від злочинних зазіхань, вчинених як із застосуванням сили і загроз, так і від кримінальних діянь ненасильницького характеру (шляхом обману, зловживання довірою або таємно – в умовах неочевидності), недобросовісної внутрішньої- і міжсекторальної конкуренції, а також перевищення посадових повноважень, корупційних діянь, недостатньої обізнаності й кваліфікації топ-менеджерів і банківського персоналу.

СУТНІСТЬ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Під безпекою комерційного банку розуміється стан захищеності інтересів власників, керівництва і клієнтів банку, матеріальних цінностей та інформаційних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх загроз [18]. За оцінкою А.Вінникова [4, с. 11–13], безпека – стан захищеності банку від внутрішніх і зовнішніх загроз. Як вважає М.Ілляш, безпека банку – це “система заходів, які забезпечують захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх та внутрішніх загроз. Рівень захищеності характеризується здатністю банку протистояти спробам як прямого несанкціонованого проникнення до приміщень банку зі злочинною метою, так і спробам завдати шкоди банківській діяльності, набуття впливу на банк з метою здійснення фінансових афер і махінацій, відмивання “брудних грошей”, незаконних переказів їх за кордон і т. ін.” [10, с. 91].

На думку С.Ільєсова, безпека бан-

ку — це його захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дає змогу надійно зберігати й ефективно використовувати фінансовий, матеріальний і кадровий потенціал [13, с. 46].

Як вважає О.Клеков, *безпеку банку — стан стійкої життєдіяльності*, за якого забезпечується реалізація основних інтересів і пріоритетних цілей банку, його захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов його функціонування. **Основна мета забезпечення безпеки банку — виключити можливість завадань йому збитків або упущення ним вигоди та забезпечити ефективну діяльність банку і якісну реалізацію всіх операцій та угод** [15]. При цьому автор зазначає, що **головним критерієм ефективності та якості безпеки банку є стабільність його фінансового й економічного розвитку відповідно до планів і завдань незалежно від зміни ситуації**.

В.Семенов під *безпекою кредитної організації* пропонує розуміти стан захищеності інтересів її власників, керівництва, персоналу і клієнтів, матеріальних цінностей та інформаційних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто вміння і спроможність банківської установи надійно протистояти будь-яким спробам кримінальних структур чи недобросовісних конкурентів завдати шкоди її законним інтересам [22].

Таке визначення, на наш погляд, є недостатньо обґрунтованим, оскільки, по-перше, не дає чіткого уявлення про сутність інтересів власників, керівництва, персоналу і клієнтів банківської установи. По-друге, безпеку банківської установи визначають не лише матеріальні, а й трудові ресурси, а також нематеріальні цінності, зосереджені у вигляді інтелектуальної власності й гудвілу (репутації/іміджу/бренду, різноманітних рейтингів банку). По-третє, серед реальних супротивників конкретної банківської установи можуть бути не лише кримінальні структури і недобросовісні конкуренти. До переліку потенційних загроз належать і недобросовісні позичальники й інші клієнти, державні чиновники та всілякі контролери.

Натомість З.Сороківська зазначає, що *безпеку банку* є вельми широким поняттям, під яким слід розуміти *систему заходів, спрямованих на захист і раціональне використання сукупності ресурсів, що є у розпорядженні банківської установи з метою запобігання загрозам його діяльності для максимального отримання прибутку*. А з метою розробки ефективного комплексу за-

ходів задля досягнення *безпеки банку* загалом у її структурі, як вона вважає, доцільно виокремити такі види: *фінансову безпеку, безпеку персоналу банку, або кадрову, інформаційну безпеку, правову безпеку*. І при цьому додає, що **особливої уваги за умов нестабільності економічної ситуації та необхідності забезпечення стабільності як банківської системи України загалом, так і її окремих складових потребує фінансова безпека банку** [23, с. 405].

На думку С.Букіна [3], питання *безпеки банку* є актуальними не лише безпосередньо для банків, а також і для решти учасників ринкових відносин. Безумовно, в першу чергу цією проблемою опікуються *власники банку, його акціонери*, котрі турбуються про розвиток свого бізнесу і несуть за нього матеріальну, моральну і соціальну відповідальність, якщо, звичайно, банку первісно не відведена роль кримінальної організації. Безпека банку також важлива і для *клієнтури*, що формується з постійних і нових юридичних осіб, а також фізичних осіб, які є вкладниками, позичальниками кредитів і користувачами будь-яких банківських послуг (пластикові картки, сейфові коміртки). Ця проблема актуальна і для *партнерів по бізнесу*, і особливо для *банківського персоналу*, який дуже часто легковажить, сприймаючи проблему безпеки як якусь далеку, що перебуває поза банком і не стосується безпосередньо кожного працівника. З огляду на зазначене, він підкреслює, що *безпеку банківської діяльності* слід розуміти насамперед так: *безпеку банку як організації; безпеку банківського персоналу; безпеку банківських операцій*.

Тому при обговоренні такої проблематики **необхідно оцінювати ризики банку як організації з позиції менеджменту, тобто з позиції управління банком, що включає планування його діяльності на ринку, організацію його бізнесу, мотивацію банківського персоналу і контроль за банківськими операціями**.

Розглядаючи *безпеку банку* через призму організації, маємо акцентувати увагу як на її зовнішньому, так і на внутрішньому середовищі. У зовнішньому середовищі слід розглядати дії з боку клієнтів, партнерів, конкурентів, державних установ і громадян, а також кримінального середовища. У внутрішньому ж — дії персоналу банку в особі спеціалістів і менеджерів відділів банку (його підрозділів), неформальних груп, а також адміністрації банку та його власників. Часто передумовою для потенційної загрози є некомпетентність окремих менеджерів і спеціалістів банку, їхні навмисні дії і бажання деяких працівників особисто збагатитися за рахунок використання потенціалу банку, в тому числі за рахунок змови з клієнтами чи кримінальними елементами, а також із потенційними конкурентами.

тентність окремих менеджерів і спеціалістів банку, їхні навмисні дії і бажання деяких працівників особисто збагатитися за рахунок використання потенціалу банку, в тому числі за рахунок змови з клієнтами чи кримінальними елементами, а також із потенційними конкурентами.

Безпека персоналу банку відображає стан його внутрішнього середовища, де особливо актуальна особиста безпека персоналу банку, яку стовідсотково не гарантує жоден власник. Це явище не є однозначним і часто на практиці його проявом є небажання банківського персоналу брати участь у кримінальних чи тіньових операціях, а також вимога банківського персоналу за кваліфікованою, чесною і понаднормову працю отримувати належну оплату з урахуванням її специфіки, включаючи вплив потенційних загроз при проведенні конкретних банківських операцій.

Безпека банківських операцій становить значний інтерес, оскільки стосується сутності банківського бізнесу і безпосередньо пов'язана з *безпекою банку та його персоналу*. Тут пріоритетними є не так мотиви поведінки персоналу під час виконання своїх посадових обов'язків, як технології професійних порушень і використання чинного порядку і правил, операційні недоліки і порушення в банку з метою реалізації особистих інтересів банківського персоналу чи його власників, а також дії в інтересах банків-конкурентів, криміналітету і чиновництва.

В економічній літературі виокремлюють і такі дві вагомні сфери *банківської безпеки*, як *безпеку банківської інформації та безпеку банку як такої, тобто особиста безпека співробітників, його матеріальних і фінансових активів* [1, с. 151].

О.Клеков серед видів безпеки, під якими він розуміє сукупність заходів однакової спрямованості, що виконуються в межах відповідної групи завдань безпеки, виокремлює, разом з *особистою та колективною безпекою* такі види [15, с. 8–9]:

- **безпеку ресурсів і майна** — *забезпечення зберігання і раціонального використання кредитних та фінансових ресурсів банку, надійного зберігання та транспортування готівки і цінностей, грамотної експлуатації технічних засобів та обладнання банку*. Досягається створенням ефективного комплексу заходів захисту електронної системи платежів банку і запобіганням відпливу коштів шляхом фальсифікації фі-

нансових документів; наявністю відповідних встановленим вимогам місць зберігання готівки, цінностей, технічних засобів, транспорту й обладнання банку, вмілою їх експлуатацією; грамотною організацією охорони та режимних заходів у банку; створенням обстановки ошадливого ставлення до майна банку, суворої і неминучої відповідальності за крадіжки матеріальних засобів та їх псування; ефективним плануванням заходів і додержанням правил пожежної безпеки;

- **інформаційну безпеку** — забезпечення гарантованого захисту інформаційних ресурсів банку від внутрішніх і зовнішніх посягань. Досягається визначенням категорій банківської інформації та виробленням відповідних заходів щодо її захисту; дотриманням відповідних режимів діяльності банку; виконанням усіма працівниками банку норм і правил роботи з інформацією; своєчасним виявленням спроб і можливих каналів витоку інформації та їх перетинанням;

- **безпеку угод** — створення умов для ефективного проведення банком операцій і здійснення угод. Досягається зваженою політикою керівництва банку в усіх сферах банківської діяльності, що забезпечує виправданий ризик та ефективне вкладення грошей; всебічним знанням і врахуванням особливостей ситуації в регіонах, країні та за її межами залежно від масштабів угод, прогнозуванням її розвитку і змін; наявністю інформації про внутрішню та зовнішню середовище діяльності банку, ділову, фінансову і виробничу активність клієнтів, їхній правовий статус; ефективною організацією захисту інтелектуальної власності банку та інформації, що становить банківську таємницю.

Дослідники зазначають, що загалом в економічній літературі існує кілька підходів до визначення поняття економічної безпеки підприємства (а отже, і банку — О.Б.) [26, с. 264—265]:

- **ресурсно-функціональний підхід** (це такий стан усіх ресурсів, за якого забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток);

- **конкурентний підхід** (наявність у підприємства конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалу й організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням);

- **кібернетичний підхід** (кількісна та якісна характеристика властивостей

системи з урахуванням її спроможності до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої загрози, тобто дестабілізуючої дії зовнішніх і внутрішніх факторів, що непередбачувані і важкопрогнозовані);

- **підхід захисту інтересів банку від внутрішніх та зовнішніх загроз і збитків;**

- **системний підхід.**

З огляду на це, економічну безпеку підприємства дослідники визначають як сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз і створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань.

При цьому найчастіше вітчизняні та іноземні науковці використовують **ресурсно-функціональний, системний та захисний підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства, хоча деякі аспекти є різними, а інші підходи до визначення економічної безпеки також ефективні.**

На думку П.А.Герасимова, **економічна безпека банку** — це не лише стан захищеності інтересів самого банку та його акціонерів, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів від існуючих і потенційних загроз, а й забезпечення поступального розвитку банку й абсолютного виконання контрагентами прийнятих ними перед банком зобов'язань [6, с. 21].

Водночас В.Р.Краліч вважає, що економічна безпека банку є станом захищеності його життєво важливих інтересів від несумлінної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань і окремих осіб, а також спроможність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування і розвитку відповідно до статутних цілей [19].

У редакції М.Зубка [12, с. 166—167] економічна безпека банківської діяльності — це стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності банку, гарантований захист його фінансових і матеріальних ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації. При цьому зазначається, що **особлива роль економічної безпеки в системі заходів забезпечення безпеки банку зумовлюється різноманітністю інтересів суб'єктів ринку банківських послуг; прагненням суб'єктів ринку до збільшення прибутку, гострою**

конкурентною боротьбою; обмеженістю фінансових ресурсів банків та джерел їх формування; нестабільною економічною ситуацією, несподіваними і різкими її змінами; зростанням економічної злочинності в кредитно-фінансовій сфері; підвищенням ризиком проведення банківських операцій у сучасних умовах.

Критеріями економічної безпеки вчений вважає: ресурсний потенціал банку і можливості його розвитку; рівень ефективності використання ресурсів; рівень спроможності банку протистояти загрозам його економічній безпеці та самостійно ліквідувати їх; конкурентоспроможність банку; цілісність і масштаби структури банку; ефективність кадрової політики. А серед **показників економічної безпеки** пропонує застосовувати: темпи зростання прибутковості та зміцнення економічної стабільності; рівень матеріального і соціального забезпечення працівників банку; розмір боргових зобов'язань банку; структуру дебіторської заборгованості банку; обсяги використання тінгового капіталу.

За К.Тагірбековим, економічна безпека банку — це його спроможність протистояти деструктивним діям на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі банківського бізнесу [24, с. 23], тоді як О.Бочаров вважає, що це — стан економіки кредитної організації (банку), необхідний і достатній для реалізації цільової функції, самостійного, стійкого і прогресивного розвитку, збереження стабільності за внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників [2, с. 15].

На думку Р.Гриценка, економічна безпека банку може бути визначена як “стан, за якого фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені через цілеспрямовані дії певної групи осіб чи організацій як усередині, так і за межами держави, а також — через негативні макроекономічні та політичні чинники” [7, с. 27].

Н.Зачосова зазначає, що економічна безпека комерційного банку — це такий стан його функціональних можливостей, що спроможний забезпечити збереження наявних активів установи та сприяти залученню нових фінансових та матеріальних надходжень від різних видів діяльності банку. При цьому вона наголошує, що **факт виникнення будь-яких втрат активів банківської установи, крім традиційних і характерних для нормального провадження нею господарської діяльності, можна вважати порушенням оптимального стану економічної безпеки. Якими б не були втрати — матеріальними, технічними**

ми, інформаційними – усі вони для усвідомлення обсягів збитку приводяться до єдиного універсального показника – *фінансового ресурсу*. Таким чином, який би сегмент системи економічної безпеки не дав збій – все одно постраждає *фінансова безпека установи* [11].

Н.Різник та І.Воробйова визначають *економічну безпеку банку* як забезпечення стану гарантованого збереження і раціонального використання фінансових, матеріальних, кадрових та інформаційних ресурсів і цінностей з метою запобігання загрозам комерційних банків, ефективного проведення банком операцій і угод, а також створення умов стабільного, ефективного функціонування й максимізації прибутку в різноманітних умовах [21].

О.Штаєр тлумачить *економічну безпеку банку* як стан, за якого при найефективнішому використанні матеріальних, інтелектуальних та фінансових ресурсів реалізуються його основні інтереси, забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний розвиток, гарантується захист виробничого та кадрового потенціалу від усіх видів загроз та дестабілізуючих чинників, а також спроможність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації, що забезпечить конкурентну перевагу на ринку банківських послуг, зумовлену відповідністю потенціалу й організаційної структури банку його стратегічним цілям і завданням [26, с. 265].

З урахуванням цього вона підкреслює, що *головною метою [дотримання – О.Б.] економічної безпеки банку* є забезпечення гарантованого, стабільного та максимально ефективного функціонування банку в сучасних умовах, його адаптація до швидкоплинного зовнішнього середовища та створення передумов для високого потенціалу розвитку в майбутньому.

Відповідно до головної мети науковцем сформульовані *основні функціональні цілі [дотримання] економічної безпеки банку*:

- забезпечення високої ефективності роботи банку, фінансової стабільності й незалежності, техніко-технологічної незалежності, досягнення високої конкурентоспроможності як самого банку, так і його технічного потенціалу;

- налагодження ефективного менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління банком, високого рівня кваліфікації персоналу та його інте-

лектуального потенціалу;

- мінімізація впливу негативних явищ зовнішнього оточення на діяльність банку;

- якісна правова захищеність усіх складових діяльності банку;

- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної та банківської таємниці і досягнення ефективного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів та відділів банку;

- ефективна організація системи безпеки персоналу та керівництва банку, його капіталу, майна, а також комерційних інтересів [26, с. 266–267].

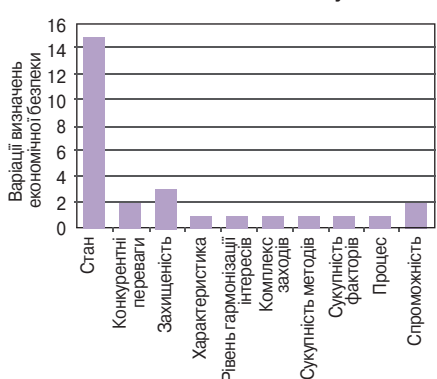
Отже, в економічній літературі безпека банку визначається як захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз; стан його зовнішнього та внутрішнього середовища; один з основних елементів банківського менеджменту; організація заходів із запобігання можливим загрозам його діяльності.

Натомість *“економічна безпека банку”* тлумачиться як *сукупність охорони комерційної та банківської таємниці; забезпечення стану найкращого використання ресурсів для запобігання загрозам комерційних банків і створення умов стабільного, ефективного функціонування й максимізації прибутку; стан захищеності його життєво важливих інтересів, інтересів власників, менеджменту, персоналу та клієнтів; спроможність протистояти деструктивним діям на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі; стан, необхідний і достатній для реалізації цільової функції і розвитку.*

Становить інтерес рівень значущості деяких елементів визначень поняття *“економічна безпека банку”* (див. графік).

Незважаючи на використання в

Рівень значущості деяких елементів визначень поняття “економічна безпека банку”

Джерело: [26, с. 266].

літературі терміна *“економічна безпека банку”*, де під ним розуміється сукупність охорони комерційної та банківської таємниці, в понятійному аспекті його значення ширше і є предметом усієї *банківської безпеки*. **Будь-які втрати банку – матеріальні, фінансові, кадрові, інформаційні тощо – мають економічні наслідки. При цьому окремі проблеми банківської безпеки пов’язані між собою.**

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ ГРУПИ

Перспективним напрямом досліджень є з’ясування сутності *безпеки банківської групи* як складного, що не є юридичною особою, об’єднання юридичних осіб – кредитних організацій і юридичних осіб, котрі не є кредитними організаціями. Основним видом діяльності такого об’єднання є банківський і супутній йому бізнес, при цьому одна (головна) кредитна організація суттєво впливає прямо чи опосередковано (через третю особу – дочірню організацію) на рішення, котрі приймаються органами управління інших юридичних осіб. До супутніх видів бізнесу належить діяльність організацій у рамках банківської групи, що надають такі фінансові послуги: факторингові, форфейтингові, лізингові, страхові, інвестиційні, фондові, з управління активами, щодо операцій з нерухомістю тощо, які не є основними для банківської діяльності групи за обсягом отримуваних доходів, кількістю співробітників, що надають перелічені послуги, сумою активів, котрі припадають на них [20].

При цьому дослідники виокремлюють такі різновиди банківських груп [20]:

- за *схемою корпоративної участі* – класичні, з перехресною участю, з виділенням підгруп;

- за *географічним розташуванням* – регіональні, міжрегіональні, транснаціональні;

- за *способом формування* – що складається із суб’єктів, які діяли на ринку до входження в групу, що складається з новостворених суб’єктів, зі змішаним формуванням;

- за *складом учасників* – самостійні, з супутнім бізнесом, що є частиною інтегрованої корпоративної структури з переважанням іншого бізнесу;

- за *стратегією розширення бізнесу* – з пасивною стратегією, з помірною стратегією, з агресивною стратегією.

Наприклад, до складу зареєстрована-

ної НБУ в березні 2013 року банківської групи Приватбанку, крім самого банку, входили сім дочірніх компаній, котрі знаходяться на території інших країн: PrivatBank (Латвія), російський Москомприватбанк, Приватбанк (Грузія), грузинська страхова компанія ТАО і лізингова компанія Прайм-лізинг, російська компанія Експрес-фінанс і латвійська компанія PrivatLizings. А загалом у вересні 2013 року в Україні налічувалося 11 банківських груп.

Аналіз практики створення банківських груп є підставою для виявлення чинників, вплив яких зумовлює процес їх формування, що дає позитивний синергетичний ефект. Серед найважливіших чинників доцільно виокремити: ефект масштабу, прискорене зростання на ринках, використання надлишкових ресурсів, ефект “too big to fail” (надто великий, щоб збанкрутувати), диверсифікацію ризиків, управлінський чинник.

Стосовно банківської групи дослідники виокремлюють такі основні особливості кредитних ризиків [20]:

1. Усі структурні одиниці банківської групи працюють за стандартами материнського банку в сфері управління кредитними ризиками, використовуючи затверджені методики і застосовуючи інструменти, схвалені материнським банком. Регламентація діяльності всіх підрозділів банківської групи не лише формалізує процедури і механізми поточного банківського бізнесу, а й спрощує сам процес прийняття управлінських рішень;

2. Інсталяція досконаліших механізмів і технологій, які має материнський банк, у його регіональні структурні одиниці потребує значних часових і матеріальних затрат;

3. На діяльність банків у рамках банківської групи певний вплив мають регуляторні органи тієї країни, де розташований дочірній банк. Тому для менеджменту групи і окремих дочірніх банків постає завдання адаптації застосовуваних материнською компанією методологій з урахуванням особливостей вимог центральних банків країн розміщення дочірніх структур і впровадження процедур, котрі дають змогу скласти звітність за вимогами центрального банку країни базування материнської кредитної організації;

4. Ідентичність кредитного процесу можлива в результаті перенесення прийняття частини рішень щодо кредитування й інших операцій, для яких притаманний кредитний ризик, у ма-

теринський банк. Однак, як свідчить практика, це ускладнює і затягує процес розгляду заявок і прийняття рішень, що позначається на результативності бізнесу. Вирішення цього питання відбувається завдяки делегуванню права надання кредитів дочірнім банкам у рамках певного ліміту;

5. Впровадження, з одного боку, єдиної кредитної політики, а з другого – її коригування під кожний дочірній банк дає змогу формалізувати підходи до позичальників, розподіляти кредитні ресурси пропорційно до цільових орієнтирів розвитку групи і не виходити за межі припустимого рівня ризику загалом по групі. Сукупний кредитний ризик учасника кредитної групи визначається окремо щодо кожного банку з урахуванням особливостей країни і припущень, що застосовуються при визначенні загальної величини очікуваних втрат стосовно портфеля кожного дочірнього банку. Потім на періодичній основі ці дані консолідуються в материнському банку і надаються регулюючому органу. Одночасно здійснюється аналіз кредитного портфеля банківської групи, після чого приймаються рішення про перенесення концентрації, розосередження кредитного ризику в межах групи, про використання відповідних інструментів для його зменшення в конкретному дочірньому банку;

6. Одним із дієвих способів скорочення загального рівня кредитного ризику в рамках групи є перенесення центру ризику з банківського сектору до сектору фінансових компаній, котрі входять до групи. Потенційно більший рівень доходності операцій, що поєднується з високим ризиком, винесений за межі банківського бізнесу, дає змогу групі отримувати додаткові доходи, не погіршуючи фінансового стану банків – членів групи.

Ось чому найважливішими під час розгляду доцільності створення чи розширення банківських груп є питання, пов'язані з ризиками їх діяльності, збереженням загального рівня фінансової та ринкової стійкості. Це зумовлено тим, що внаслідок зростання масштабів бізнесу, до якого залучається комерційний банк, збільшується і спектр ризикованих операцій. Основні фінансові ризики (кредитний, відсотковий, валютний і фондовий) доповнюються відносно новими. До них належать ризики втрати керованості, втрати ділової репутації, ризики афілійованості і кадрові ризики. В умовах ускладнення банківської структури зростає роль ризик-менеджменту. Концентрація банківського капіталу стимулює перехід управління ризиками від одного банку до створення аналогічної системи для банківської групи загалом. При цьому копіювання і перенесення методик, які добре себе зарекомендували в рамках одного банку, що працює в певних секторах ринку, на інші кредитні організації, які мають різний рівень розвитку, призводить до серйозних проблем. Запровадження єдиних стандартів оцінки ризиків є складним процесом, що потребує збалансованого багатофакторного підходу [20].

Заслугує на увагу і дослідження безпеки банківського холдингу. Доцільно розглянути також безпеку банківської економіки як сукупність виробничих відносин, які виникають між банками під час їхньої взаємодії.

СКЛАДОВІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

З результатами проведеного теоретичного аналізу існуючих поглядів на зміст поняття безпеки банків С.Яременко виокремлює два підходи, один з яких базується на використанні поняття загрози, а другий сконцентровано на досягненні мети банківської діяльності. На думку дослідниці, система банківської безпеки має концентрувати свої зусилля насамперед навколо забезпечення саме економічної безпеки банків, створюючи умови для формування високого рівня стійкості банків до впливу загроз, підтримання ними своєї ліквідності й платоспроможності, у тому числі і під дією різних destabilізуючих чинників. С.Яременко доводить, що для адекватного розкриття сутнісного змісту економічну безпеку слід трактувати як стан банку, за якого забезпечується його економічний розвиток і стабільність діяльності, гарантований захист ресурсів та здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації. Дослідниця також обґрунтовує, що розвиток банку є однією з необхідних компонентів і умов гарантування його економічної безпеки, зазначаючи при цьому, що якщо в економічному плані банк не розвивається, то у нього звужується потенціал для утримання своїх конкурентних позицій на ринку та протидії внутрішнім і зовнішнім зарозам. Це дає їй підстави стверджувати, що економічний розвиток банку забезпечує його стійкість на ринку, яку слід розглядати як складову безпеки банківської діяльності.

Водночас стійкість банку як його здатність зберігати свій функціональний потенціал навіть під впливом не-

гативних чинників зовнішнього чи внутрішнього середовища є результатом *гарантування економічної безпеки діяльності банку*. С.Яременко обґрунтовує доцільність *“економічного” підходу до гарантування безпеки банківської діяльності*, в основу якого покладено *ідею досягнення банком мети через підтримання відповідного режиму його безпеки, а не сам процес боротьби з явищами, визначеними як загрози*. Причому серед різновидів економічної безпеки дослідниця виокремлює зокрема *фінансову, кадрову, інформаційну й безпеку матеріальних ресурсів*. Головною складовою в структурі комплексної системи економічної безпеки банку вона вважає *фінансову безпеку, метою якої є забезпечення фінансової стійкості і фінансової незалежності банку, уникнення втрати її неефективного використання ним своїх фінансових ресурсів*. А завдання *[гарантування – О.Б.] фінансової безпеки* спрямовані на *створення умов для фінансового виживання банків та забезпечення мінімально достатнього рівня процесу відтворення фінансових ресурсів* [29].

Н.Різник та І.Воробйова серед функціональних складових економічної безпеки банку виокремлюють [21]: *фінансову, кадрову, силову, інформаційну, політико-правову і ринкову*. Н.Зачосова серед різновидів економічної безпеки комерційного банку називає *фінансову, інформаційно-аналітичну, техніко-технологічну, фізичну і кадрову* [11]. Натомість О.Штаер серед основних складових економічної безпеки банку виділяє такі [26, с. 267–268]:

1. **Фінансову**, що полягає в діяльності банку, спрямованій на забезпечення належного рівня рентабельності, ліквідності, платоспроможності й кредитоспроможності, достатнього рівня ресурсів і капіталу, зростання прибутку, недопущення банкрутства;

2. **Інформаційну складову**, що полягає в ефективному гарантуванні безпеки інформаційних ресурсів банку, за якого дотримується необхідний рівень поінформованості керівництва, персоналу банку та зовнішнього середовища. Основним завданням цієї складової є: збір усіх видів інформації стосовно роботи банку та її аналіз; прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів; створення системи інформування про умови зовнішнього середовища (конкурентів, потенційних клієнтів, загрози, партнерів тощо); захист інформаційного забезпечення

наукової та маркетингової діяльності банку;

3. **Техніко-технологічну складову**, яка полягає в забезпеченні впровадження прогресивних технологій, своєчасному оновленні технічної бази, безпеці праці. При цьому О.Штаер посилається на С.Шкарлета, котрий пропонує *шість етапів забезпечення техніко-технологічної складової економічної безпеки банку* [25]:

1) аналіз ринку технологій проведення банківських операцій / їх ефективності;

2) аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів поліпшення використовуваних технологій;

3) аналіз банківського ринку (конкуренти, продукти), оцінка перспектив розвитку, прогнозування можливої специфіки необхідних технологічних процесів для підвищення конкурентоспроможності банку;

4) розробка технологічної стратегії розвитку банку;

5) реалізація планів технологічного розвитку банку в процесі операційної діяльності;

6) аналіз результатів практичної реалізації заходів щодо охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки банку;

4. **Інтелектуально-кадрову складову**, яка полягає в збереженні та розвитку інтелектуального потенціалу банку, ефективному управлінні персоналом, кадровому забезпеченні банку;

5. **Силову складову**, котра полягає в гарантуванні фізичної безпеки співробітників та керівництва банку і збереженні їхнього майна. Основне завдання силових складових – гарантування *фізичної і моральної безпеки як працівників банку і керівництва, так і клієнтів банку* в період перебування їх у банку, *гарантування безпеки майна та капіталу банку, гарантування безпеки інформаційного середовища банку, забезпечення сприятливого зовнішнього середовища банку, протидія кримінальним проявам, співробітництво з правоохоронними органами та державними органами*;

6. **Політико-правову складову**, що полягає у всебічному юридичному забезпеченні діяльності банку, нормативній роботі з контрагентами та владою, вирішенні інших питань нормативно-правового регулювання;

7. **Ринкову складову**, яка полягає у визначенні відповідності діяльності банку потребам і вимогам ринкового середовища, а також визначенні та за-

безпеченні конкурентних позицій банку, його адаптаційних можливостей, забезпеченні реалізації ринкової стратегії банку;

8. **Інтерфейсну складову**, котра полягає у характеристиках відносин банку з контрагентами, інвесторами, клієнтами, державними органами влади.

Крім того, С.Яременко вважає, що *економічна безпека банків, з одного боку, є самостійним елементом безпеки, а з другого – характеризує економічні аспекти кожного з елементів безпеки: охорони, режиму, інформаційно-аналітичного забезпечення* [28].

ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Найуніверсальнішим підходом до гарантування безпеки банків є налагодження системи безпеки технологічних процесів, притаманних банківській діяльності (наприклад, технології обігу готівки, цінних паперів, організації розрахунків, різні технології кредитування, операції з платіжними картками, інтернет-банкінг тощо).

У цьому контексті слід зазначити, що *проблема управління безпекою* і розрахунковими ризиками в умовах використання нових інформаційних технологій у платіжних системах¹ перебуває в центрі уваги міжнародного співтовариства. Зокрема, вона була розглянута на сесії Економічної і соціальної ради ООН, є постійною турботою Комітету з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків у Базелі. Проте на сьогодні в економічній літературі *не розроблені критерії економічної ефективності і безпеки. Питання управління і нагляду за платіжною системою, деякі проблеми вдосконалення платіжних систем із використанням банківських карт є предметом поточних досліджень, унаслідок чого економічна ефективність і безпека національної платіжної системи не розглядалися комплексно*. Визначення нагляду – оверсайта (oversight) центрального банку за платіжною системою² одночасно розкриває сутність *критеріїв гарантування її безпеки*:

1. Державна політика має бути спрямована на гарантування безпеки й ефективності платіжних систем, зокрема зменшення системного ризику [16];

2. Функцією центрального банку,

¹ Глобальні платіжні системи базуються на широкому спектрі платіжних угод, найпростіші з яких представлені двосторонніми (між банками-кореспондентами) угодами, а складніші можуть включати понад сто учасників.

² У редакції представника Національного банку Швейцарії Д.Хеллера (D. Heller).

спрямованою на досягнення цілей у сфері безпеки й ефективності платіжних та розрахункових систем, є оверсайт або здійснення за допомогою моніторингу існуючих і планованих заходів, їхньої оцінки на відповідність цілям і політиці, а також внесення необхідних змін [31];

3. Завданням центрального банку є безперерйне функціонування платіжної системи і захист фінансової системи від можливого "ефекту доміно", який може статися, коли один чи кілька учасників платіжної системи матимуть проблеми з кредитним портфелем або ліквідністю. Оверсайт платіжної системи націлюється на цю систему завчасно – раніше від моніторингу окремих користувачів [30].

Постійне зростання уваги до проблеми банківської безпеки відображає той факт, що вітчизняна кредитно-фінансова система зазнає суттєвих якісних зрушень, які відбуваються на тлі все ще не вирішених проблем її функціонування, високого рівня злочинності у цій сфері. А міжнародна фінансова криза кінця 1990-х років, яка опосередковано вплинула і на Україну, сприяла виведенню питання щодо міцності банківських сейфів на рівень проблеми фінансової безпеки держави зокрема і національної безпеки загалом.

Д.Кольцов вважає, що формування систем економічної безпеки банку і банківського сектору загалом тісно пов'язане з виконанням ними функцій фінансових посередників між постачальниками і споживачами фінансового капіталу [17]. При цьому він тлумачить економічну безпеку комерційного банку як його захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечення управління активами і пасивами відповідно до граничних значень індикаторів безпеки, котрі враховують ризики збереження власного капіталу банку, його ефективного використання, спроможність банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами і державою за умов легітимності операцій і відповідності його фінансових документів вимогам наглядових органів. Водночас, на його думку, економічна безпека банківської системи пов'язана з фінансовою безпекою країни і полягає у виконанні банками їхніх основних функцій – трансформаційної (якісної трансформації активів – заощаджень в інвестиції) і посередницької – за умови мінімізації ризиків і загроз, найважливішою з яких є втрата капіталу. При цьому банківська система повинна мати необхідний потенціал, щоб не лише сприяти досягненню цілей і за-

Схема. Структура дворівневої системи економічної безпеки банку

Джерело: [14].

вдань макроекономічного розвитку країни, а й, в ідеалі, створювати для нього імпульси і протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. **Таким чином, гарантування фінансової безпеки загалом і банківського сектору зокрема є завданням не пасивної протидії, а реалізації комплексу активних контрзаходів, спрямованих на досягнення нею оптимального рівня.**

Національній системі банківського регулювання і нагляду має бути притаманна функція участі в заходах із гарантування безпеки за межами України згідно з міжнародними договорами й угодами, укладеними чи визнаними Україною. Її реалізація можлива в разі налагодження взаємодії з міжнародними організаціями, котрі здійснюють регулювання міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин, а також з організаціями, що забезпечують збір інформації, проведення науково-дослідних робіт тощо. Хоча слід зазначити, що, згідно з теорією саморегуляції через ринковий механізм вільного банкінгу ("free banking") розвиток, контроль та безпека банківської системи можливі і без регулювання з боку держави.

Проблема економічної безпеки банку не може існувати сама по собі. Її сутність і зміст впливають із завдань, які вирішує банк на кожному з етапів свого економічного розвитку. Конкретний обсяг завдань гарантування економічної безпеки змінюється залежно від внутрішніх і зовнішніх умов діяльності банку, які складаються у певному часовому інтервалі.

Особлива значущість економічної безпеки банку зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками.

По-перше, необхідність і важливість економічної безпеки випливає з наявної різноманітності інтересів су-

б'єктів ринку банківських послуг. Прагнення до збільшення прибутків суб'єктів ринку загострює конкурентну боротьбу, яка завжди перебувала в площині економічної безпеки.

По-друге, обмеженість фінансових ресурсів банків та джерел їх створення спонукає до розробки ефективних технологій банківського виробництва, застосування економічних інструментів підтримання ліквідності і конкурентоспроможності банків на необхідному рівні, якісного використання їхньої ресурсної бази.

По-третє, нестабільна економічна ситуація, досить несподівані та різкі її зміни зумовлюють готовність банку до роботи в майже кризових умовах, зі значним ступенем ризику, іноді на межі втрати своєї ліквідності. Все це потребує вироблення банками адекватної економічної політики, економічної поведінки на ринку банківських послуг, поєднання принципів раціональності і доцільного ризику при вкладенні коштів.

По-четверте, внаслідок зростання економічної злочинності, насамперед у кредитно-фінансовій сфері, банківська діяльність є вельми ризикованою, і саме ця обставина зумовлює високу відповідальність банків перед своїми клієнтами, вкладниками та акціонерами. Тому всі заходи безпеки спрямовуються й концентруються саме на питаннях економічної безпеки, що й зумовлює її місце в системі безпеки банківської діяльності [9, с. 47–48].

На думку О.Канаєва, є підстави твердити про *потрійну* характеристику економічної безпеки банку [14], зокрема вона є:

– умовою довгострокового сталого розвитку банку і його захисту від стратегічних загроз, протидія яким є най-

важливішим завданням стратегічного управління;

– економічно безпечною діяльністю, яку забезпечується завдяки ефективному управлінню ризиками;

– специфічною діяльністю, покликану захистити капітал власників банку, що здійснюється в рамках корпоративного управління.

О.Канаєв бачить систему економічної безпеки банку дворівневою (див. схему).

Існує також думка, що ключовими для фінансового сектору в питанні управління безпекою і стійкістю мають стати *стабільність, надійність і пріоритет інтересів реального сектору економіки*. Адже кредитно-грошова і фінансова системи економіки не відіграють самостійної ролі. Їхня головна мета полягає в тому, щоб сприяти реальній економіці, виробництву товарів і послуг для накопичення багатства і його використання через інвестиції і споживання [8, с. 105].

Отже, з огляду на багатоглибкість і неоднозначність проблематики економічної безпеки комерційного банку та відсутність логічно завершених досліджень, а також брак практики організації системних рішень у цій сфері, питання її забезпечення потребує постійної уваги і координації зусиль усіх зацікавлених у його вирішенні.

Література

1. Банковский портфель-2 / Отв. ред. Коробов Ю. И., Рубин Ю. Б., Солдаткин В. И. – М.: СОМИНТЕК, 1994. – 752 с.

2. Бочаров О. А. Формирование основ экономической безопасности в банковской деятельности: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. – М., 2003. – 172 с.

3. Букин С. Безопасность банка / С.Букин // Банковские технологии. – 2003. – № 9. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.bizcom.ru/security/2003-09/01.html.

4. Винников А. С. Банк России и банковская безопасность / А.С.Винников // Регион. – 1997. – № 2. – С. 12–18.

5. Гамза В. А., Ткачук И. Б. Концепция и система безопасности банка. – М.: Изд-ль Шумилова И. И., 2003. – 109 с.

6. Герасимов П. А. Экономическая безопасность банка: концептуальный подход / П.А.Герасимов // Банковские услуги. – 2006. – № 4. – С. 20–30.

7. Гриценко Р. Экономическая безопасность банковской системы Украины / Р.Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4 – С. 27–28.

8. Дувэ В. Глобальный финансовый

кризис: уроки для творцов политики / В.Дувэ, К.В.Давиденко // Век глобализации. – 2011. – № 2. – С. 99–108.

9. Економічна безпека банківської системи в контексті нового курсу реформ в Україні в 2010-2015 роках. Експертно-аналітична доповідь / Колектив авторів під науковою редакцією д. е. н., проф. О.А.Кириченка. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 64 с.

10. Ілляш М. М. Безпека банку. Укн.: Енциклопедія банківської справи України. Редкол.: В.С.Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.

11. Зачосова Н. В. Кадровий менеджмент у системі економічної та фінансової безпеки комерційного банку / Сучасна економіка: Випуск 5. – Київ: ДІПК, 2011. – 72 с.

12. Зубок М. І. Безпека банків: навч. посіб. / М. І. Зубок. – К.: КНТЕУ, 2002. – 306 с.

13. Ильясов С. М. Управление безопасностью в банковской сфере региона / С.М.Ильясов // Деньги и кредит. – 2006. – № 5. – С. 46–52.

14. Канаєв А. В. Стратегическое управление как инструмент обеспечения экономической безопасности национальной банковской системы (теоретико-методологические основы): автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит; 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством (экономическая безопасность) / А.В.Канаєв. – СПб., 2008. – 35 с.

15. Клеков О. О. Банківська безпека. – К.: Бліц-Інформ, 1997. – 142 с.

16. Ключевые принципы для системно значимых платежных систем. – Банк международных расчетов (Bank for International Settlements, BIS), 2001. – 97 с.

17. Кольцов Д. А. Индикаторы экономической безопасности банковской системы: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение, кредит / Д.А.Кольцов. – М., 2007. – 26 с.

18. Концепция безопасности коммерческого банка. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.arb.ru/departs/s_konc.htm.

19. Краліч В. Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. экон. наук: спец.: 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності / В.Р.Краліч. – К., 2010. – 21 с.

20. Миронова А. П. Совершенствование управления кредитными рисками банковской группы: автореф. дис.

на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит / А.П.Миронова. – М., 2009. – 25 с.

21. Різник Н. С. Оцінка та шляхи забезпечення економічної безпеки банку / Н.С.Різник, І.А.Воробйова // Економічні науки. Серія “Облік і фінанси”. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – №5 (20). – Луцьк, 2008. – 368 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_2/zbirnik_O_FN_5_C_2_183.pdf.

22. Семенов В. А. Модель и метод формирования комплексной системы банковской безопасности: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. техн. наук: спец. 05.13.19 – методы и системы защиты информации, информационная безопасность / В.А.Семенов. – СПб., 2008. – 20 с.

23. Сороківська З. До питання фінансової безпеки банку в умовах світової економічної кризи / З.Сороківська // Економічний аналіз. – 2011. – Випуск 8. – Частина 1. – С. 404–408.

24. Тагирбеков К. Основы банковской деятельности. – М.: Ось-89, 2003. – 446 с.

25. Шкарлет С. М. Первинні засади структурної моделі економічної безпеки підприємства / С.М.Шкарлет // Сіверянський літопис. – 2006. – № 1. – С. 124–130.

26. Штаєр О. М. Напрями забезпечення та основні складові економічної безпеки банку / О.М.Штаєр // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – № 2. – С. 263–270.

27. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / М.Медников и др. – СПб.: Питер, 2004. – 288 с.

28. Яременко С. Економічна безпека банків / С.Яременко // Інформаційний вісник Академії наук вищої школи України. – 2005. – № 4. – С. 26–34.

29. Яременко С. М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук: спец.: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / С.М.Яременко. – К., 2010. – 23 с.

30. The 'Blue Book' provides a comprehensive description of the main payment and the ECB's predecessor, the European Monetary Institute (EMI), in April 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/press/intro/book/html/index.en.html>.

31. Oversight Report/CPSS, 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/cps68.pdf>.